

Streszczenie pracy doktorskiej

Katarzyna Uchowicz

Działalność Bohdana Lacherta (1900–1987) jako architekta i teoretyka architektury

Promotor: prof. dr hab. Andrzej Szczerski

26 lutego 2020

Rozprawa doktorska pt. *Działalność Bohdana Lacherta (1900–1987) jako architekta i teoretyka architektury* jest monograficznym ujęciem twórczości jednego z ważniejszych polskich architektów modernistów minionego stulecia, opracowanym – zgodnie z obowiązującą definicją monografii naukowej – w sposób oryginalny i twórczy. Celami pracy były rekonstrukcja i charakterystyka działalności Bohdana Lacherta jako architekta i teoretyka architektury. Zostały one osiągnięte dzięki szczegółowej analizie obszernej spuścizny twórcy oraz odtworzeniu relacji panujących w rodzimym oraz międzynarodowym środowisku architektonicznym, które architekt – w obydwóch przypadkach – aktywnie współtworzył. Analiza dopełniających się obszarów zaangażowania twórczego – teorii i praktyki jako synonimu całej twórczości – umożliwiła ukazanie wielowymiarowej, pionierskiej działalności architekta na wielu polach, a także scharakteryzowanie jego postawy twórczej. Badania scalonego przez autorkę dorobku architektoniczno-teoretycznego Bohdana Lacherta sprowokowały chronologiczno-problemowy układ pracy, obejmujący dziesięć rozdziałów, w dwóch częściach. Część pierwszą, poprzedzoną wstępem, stanem badań i życiorysem Bohdana Lacherta, budującą syntetycznie ujęte problemy badawcze: *W stronę architektury* (I), *Pracownia architektoniczna Bohdana Lacherta i Józefa Szanajcy* (II), *Dom własny architekta* (III), *Działalność Bohdana Lacherta w grupie Praesens* (IV) oraz *Polirytmia awangardy. Spectrum tematyczne w twórczości architekta* (V). Na część drugą złożyły się zagadnienia: *Przełom 1939 roku. Działalność konspiracyjna, koncepcje stereotomiczne oraz budownictwo eksperymentalne* (VI), *Muranów Południowy. Polifonia architektoniczna* (VII), *Definiowanie socrealizmu* (VIII), *Powojenny modernizm* (IX) oraz *Antroposfera architekta. Rozprawa »Rozważania o niektórych cechach twórczości architektonicznej«*. W części końcowej znajduje się podsumowanie, spis projektów i realizacji Bohdana Lacherta i spółki architektonicznej Lachert & Szanajca oraz wykaz tekstów i wypowiedzi architekta. Opracowanie zamyka szczegółowa bibliografia, spis ilustracji i podziękowania. Monografię oparto na scalonej spuściznie twórcy, liczącej ponad 1500 projektów (oraz blisko 50 tekstów), jako podstawowym źródle wiedzy. Pełna analiza tak obszernego zbioru wynikała z przyjętej metody badawczej, określonej umownym terminem ariergardy (terminy awangarda i ariergarda, oba zaczerpnięte z nomenklatury wojskowej, których źródłosłowy pochodzą z języka francuskiego: *avant garde* – straż przednia, *arrière garde* – straż tylna, składają się bowiem na całość prowadzonych działań). Przeanalizowany w szerokiej perspektywie badawczej dorobek stanowił tu zatem podstawę (ariergardę), niezbędną dla pełnej oceny awangardowego charakteru twórczości architektonicznej Bohdana Lacherta, a jednocześnie posłużył ukazaniu wielowymiarowości nurtu modernistycznego w dwudziestoleciu międzywojennym oraz jego funkcjonowania po wojnie. Przyjęta metodologia pozwoliła zarówno na wyeksponowanie pionierskich koncepcji (jak np. pierwszy w II Rzeczypospolitej patent na sprzęt użytkowy – mebel wypoczynkowy z 1929 roku), jak i na wskazanie powracających w twórczości Lacherta problemów architektonicznych (m.in. architektura funkcjonalna, architektura całości uwzględniająca wyposażenie wnętrza i detal), rozwiązań (prefabrykacja, prototyp), motywów (skarpa), fascynacji (twórczość Le Corbusiera, neoplastyzm, architektura atrialna) oraz artystycznych i teoretycznych dwugłosów (z Katarzyną Kobro, Romanem Ingardenem). Wspólnym mianownikiem przerwanej wojną działalności – a jednocześnie udokumentowaną i udowodnioną tezą pracy doktorskiej – okazała się być postawa konsekwentnego modernisty, a bardziej precyzyjnie twórcy poszukującego rozwiązań adekwatnych do postawionych (wciąż

nowych) problemów przestrzennych, sięgającego po nowe sposoby prezentacji architektury, wszechstronnego projektanta podejmującego wyzwania wykraczające poza reprezentowaną dyscyplinę. Lachert był także eksperymentatorem, który przed 1939 rokiem – jako współtwórca architektoniczno-artystycznej grupy Praesens oraz zawodowy partner Józefa Szanajcy w ramach autorskiej pracowni architektonicznej – nadawał ton ówczesnej awangardzie. W okresie powojennym, kiedy definicja zawodu architekta podlegała odmiennym już standardom i kryteriom, znalazło to odbicie w środkach artystycznego wyrazu wybieranych przez projektanta – tekstuach programowych, opisach koncepcji architektonicznych, komentarzach autorskich i rozważaniach teoretycznych, poświęconych procesowi twórczemu oraz odbiorowi dzieła sztuki w ujęciu fenomenologicznym. Działalność powojenna Lacherta prezentuje także odmienne wartości, które wiążą się z prądami mało eksponowanymi w historii polskiej architektury XX wieku, za wyjątkiem architektury o charakterze organicznym. Nurtami, które wydają się przesądzać o randze i wysokiej pozycji architekta pozostają poszukiwania form stereotomicznych, architektura telluryczna oraz zbliżona do niej architektura radykalna – wnikająca w teren, niwelująca go lub uzupełniająca, a także architektura haptyczna (taktylna), rzeźbiarska i fakturowa, oddziałująca na zmysł dotyku. Dopełniająca działalność praktyczną rozprawa teoretyczna zatytułowana *Rozważania o niektórych cechach twórczości architektonicznej* (1960), opracowana w formie tekstu i diagramów, stanowiąca autokomentarz własnej twórczości, posłużyła za podstawę dla stworzenia siatki pojęć pomocnych w interpretacji i właściwym odczytaniu przestrzennych koncepcji jej autora, podsumowanych w niniejszej pracy pod hasłem „słownik Lacherta”. Słownik ten rozwija definicje projektu architektonicznego (tworzywa architektonicznego), materiału (tworzywa budowlanego i surowca), plastyki (powierzchniowości), modułu, prototypu, patentu, detalu architektonicznego, roli światła i cienia, znaczenia okna („żrenicy domu”), piątej elewacji (dachu), koloru, kontrastu oraz preferowanego typu zabudowy mieszkaniowej jaki stanowił dla architekta galerowiec. Dla oddania poetyki architektury Bohdana Lacherta autorka dysertacji sięgnęła po pojęcia zaczerpnięte z terminologii muzycznej, takie jak polirytmia i polifonia, ale także palimpsest i antroposfera czy awers i rewers. W konstruowaniu rozprawy doktorskiej przyjęła ponadto różne sposoby definiowania czasu: jako linearnego zapisu chronologii zdarzeń (tzw. osi czasu) oraz biegu po kole – powracania wątków i motywów na przestrzeni całej twórczości. Długi okres życia architekta, a jednocześnie zaangażowania zawodowego, okazały się być pretekstem dla przybliżenia wielowymiarowości architektury XX wieku. Wizualna strona pracy doktorskiej została oparta na pomyśle oddania za pośrednictwem koloru plastycznego wymiaru architektury Lacherta i podzielenia jej na tzw. „okresy barwne”, nawiązujące do wyróżniających się projektów z danego czasu. Rozdziałom dysertacji patronują więc konkretne barwy. Czas studiów został powiązany z gradacją szarości i błękitu (jak praca dyplomowa *dom architekta na skarpie*). Okres współtworzenia grupy Praesens to śmiały neoplastyczny i barwy podstawowe – czerwień, żółć i błękit. Czas okupacji powiązano z bielą powierzchnią projektów wykonanych na kalce technicznej. Symbolem okresu powojennego, a zarazem konkretnego miejsca na mapie stolicy, pozostał szaro-różowy odcień gruzobetonu (zabudowa Muranowa). Zielony stanowił kolorystyczny kod osiedla atrialnego w zabudowie dywanowej (Puławy). Barwną interpretację twórczości architekta dopełnia oszczędna estetyka czerni i bieli, zastosowanych w schematycznych diagramach ilustrujących teoretyczne *Rozważania o niektórych cechach twórczości architektonicznej*. Podzielony w wizualny sposób tekst pracy doktorskiej zdaje się najlepiej odnosić do wielowymiarowej architektury Bohdana Lacherta, w którego działalności – zarówno praktycznej, jak i teoretycznej – zogniskowała się historia polskiej i europejskiej architektury XX wieku.

26.02.2020
Katarzyna Uchoń

A synopsis of doctoral dissertation

Katarzyna Uchowicz

The Work of Bohdan Lachert (1900-1987) as an Architect and a Theoretician of Architecture

written under the supervision of Professor Andrzej Szczerbski

26 February 2020

Doctoral dissertation entitled *The Work of Bohdan Lachert (1900-1987) as an Architect and a Theoretician of Architecture* is a monograph devoted to the output of one of the key figures among Polish Modernist architects of the past century. It has been developed—in compliance with the binding definition of a scholarly monograph—in an original and creative fashion. The dissertation aims to reconstruct and demonstrate the work of Bohdan Lachert as a practising architect and architectural theoretician. The goal has been met by way of an analysis of Lachert's extensive output as well as a reconstruction of interpersonal relations within the local and international architectural milieus which he actively co-created. The analysis of Lachert's areas of engagement—the combination of theory and practice as a synonym of the complete oeuvre—made it possible to depict his multi-layered pioneer work in many fields throughout the dynamic twentieth century and to sketch a profile of his artistic standpoint. Based on the research conducted on Bohdan Lachert's complete design and theoretical works, the dissertation has been divided into two parts and ten chapters. The first part—preceded by an introduction, state of research and the architect's biography—is dedicated to the following issues approached in a synthetic manner: “Towards Architecture” (I), “Architectural Studio of Bohdan Lachert and Józef Szanajca” (II), “The Architect's House” (III), “Bohdan Lachert's Involvement in the Praesens Group” (IV) and “Polyrhythm of the Avant-garde. A Thematic Spectrum of the Architect's Work” (V). The second part comprised the following: “The Breakthrough of 1939. Conspiratorial Activity, Ideas of Stereotomy and Experimental Building Developments” (VI), “South Muranów. Architectural Polyphony” (VII), “Defining Socialist Realism” (VIII), “Postwar Modernism” (IX), and “Architect's Anthroposphere. The Discourse on *Views on Selected Traits of Architectural Work.*” The chapters are followed by a conclusion, a list of projects and realisations by Bohdan Lachert and the Lachert & Szanajca co-partnership, a list of architect's texts and statements, a bibliography, a list of illustrations and acknowledgements. The monograph was based on Lachert's complete oeuvre as a basic source of knowledge; the analysis of an extensive collection of over 1,500 design projects (and nearly 50 texts) was required due to the method applied, described by a specified term of *arrière garde*. The terms of avant-garde and *arrière garde*, both derived from military nomenclature (terms borrowed from French: *avant garde* – advance guard, *arrière garde* – rear guard), form an indisputable whole. The complete works analysed from a broad scholarly perspective constitute the basis (the *arrière garde*) that is requisite to assess fully the avant-garde nature of Bohdan Lachert's architecture. Simultaneously, it allowed for demonstrating the multi-layered character of the Modernist School in the interwar period, as well as its postwar continuation. The applied methodology offered an opportunity to highlight pioneer ideas such as, e.g., the first patented piece of applied art in the Second Republic—a lounge furniture piece from 1929, as well as to point to the architectural issues that recurred in Lachert's work (i.a. functional architecture, complete architecture comprising interior design and architectural detail), solutions (prefabrication, prototypes), motifs (an embankment), fascinations (Le Corbusier, neoplasticism, atrium architecture), as well as artistic and theoretical dialogues (Katarzyna Kobro, Roman Ingarden). The common denominator of Lachert's work, interrupted by the Second World War—and at the same time a well-documented and substantiated thesis of the doctoral dissertation—is the frame of mind of a staunch Modernist, or more precisely an artist seeking solutions adequate to the new spatial problems he was faced with, reaching for new

ways of presenting architecture; a versatile designer accepting challenges that went far beyond his practised discipline; an experimenter who, prior to 1939—as a co-founder of Praesens, a group of architects and artists, and a professional partner of Józef Szanajca in an original architectural studio—set the tone to the avant-garde of the time. In the postwar years, when the definition of architect's profession became subject to different standards and criteria, Lachert's standpoint was reflected in the artistic devices he chose—in the texts devoted to his artistic program, in descriptions of design concepts, in author's comments and in theoretical musings focused on the creative process and on the phenomenological reception of a work of art. Without the participation of Józef Szanajca who had passed away in 1939, Lachert's postwar oeuvre represents different values associated with the currents that were rarely highlighted in the history of Polish twentieth-century architecture, with the exception of organic architecture. The currents that testify to the architect's well-established position are: seeking stereotomic forms, telluric architecture, radical architecture—one that penetrates the site, negating it or complementing it—and, ultimately, haptic (tactile), sculptural or texture-based architecture that refers to the sense of touch. Lachert's theoretical treatise entitled *Rozważania o niektórych cechach twórczości architektonicznej* [Views on Selected Traits of Architectural Work] (1960) complements his practical activity. Developed in the form of text and diagrams, the treatise constitutes an author's commentary of sorts to his own work, and serves as a basis for a repertory of concepts referred to in the doctoral dissertation as "Lachert's dictionary"—a useful tool for interpreting and understanding properly his spatial ideas. The repertory includes a definition of an architectural design project (an architectural substance), a material (building matter), visual aspects (surfaces), a module, a prototype, a patent, an architectural detail, the role of light and shadow, the significance of windows (pupil of the eye of a building), the fifth elevation (roof), colour, contrast and a preferred type of building development—in Lachert's case a deck-access block of apartments. A plethora of terms are used to convey the poetics of Bohdan Lachert's architecture, some borrowed from musical terminology (such as polyrhythm and polyphony), as well as others, such as palimpsest and anthroposphere, or obverse and reverse. Various ways of defining time were employed in the dissertation: time as a linear chronology of events (the so-called time axis) as well as a run on a wheel—reverting to the threads and motifs throughout the architect's lifetime. Lachert's longevity and his professional engagement spanning over many decades provided an opportunity to demonstrate different dimensions of the twentieth-century architecture. The doctoral dissertation's visuals have been based on an original idea of using colour for conveying the artistic dimension of Lachert's architecture, and for dividing his lifetime's work according to a colour code referring to the leading projects from a given period. His time as a student was linked with a gradation of grey and light blue (Lachert's diploma was the *architect's house* on an embankment). The period of association with the Praesens group stands for the bold neoplasticism and basic colours: red, yellow and light blue. The wartime was matched with a white surface of design projects drawn on tracing paper. The postwar period was associated with grey and pink hues of the rubble from the Warsaw Ghetto enveloping the area of Muranów. Green was the colour code for the atrium residential estate boasting terraced housing with partially glazed roofs (Puławy). Colour-coding interpretation of Bohdan Lachert's work is complemented by the modest aesthetics of black and white employed in schematic diagrams that illustrated the theoretical musings of the architect's *Views on Selected Traits of Architectural Work*. The form applied in the doctoral dissertation seems to best convey the multi-dimensional architecture of Bohdan Lachert. His work, both as a theoretician and practitioner of architecture, reflects perfectly the history of Polish and European architecture of the twentieth century.

26.02.2020
Katarzyna Młodnicka